

Tsitsi Dangarembga

Närvilised olud

Inglise keelest tõlkinud Heili Sepp

Tõlgitud väljaandest:

Tsitsi Dangarembga
Nervous Conditions
Ayebia Clarke Publishing Ltd, 2004
7 Syringa Walk
Banbury OX16 1FR
Oxfordshire, UK
www.ayebia.co.uk

Toimetanud Lauri Eesmaa
Korrektuuri lugenud Katrin Kern
Kujundanud Maris Kaskmann

© Tsitsi Dangarembga, 1988

© Tõlge eesti keelde ja saatesõna. Heili Sepp ja Loomingu Raamatukogu, 2021

Foto. David Clarke. Ayebia Clarke Publishing Ltd. Vikipeedia, 2006

Kolleegium

Toomas Haug, Tiit Hennoste, Maarja Kangro, Lauri Kitsnik, Hasso Krull, Ilona Martson,
Mati Sirkel, Marek Tamm, Udo Uibo, Vaapo Vaher

Toimetus

Harju 1, 10146 Tallinn
Tel: 627 6425
E-post: LR@loominguraamatukogu.ee

Trükkinud Pakett

ISSN 1406-0515

ISBN 978-9916-616-49-9 (trükis)

ISBN 978-9916-616-50-5 (epub)

Pärismaisus on neuroos.

Fanoni „Selle maailma neetute“ sissejuhatusest

Üks

Mul polnud kahju, kui mu vend suri. Ka ei palu ma vabandust oma kalkuse pärast, milleks te võite mu tundenappust pidada. Sest see pole seda sugugi mitte. Nüüd tunnen ma palju, palju enam, kui suutsin tunda tollal, kui olin nooruke ja mu vend suri, ning asi pole kaugeltki vaid vanemaks saamisest. Nõnda siis ei hakka ma vabandust paluma, vaid alustan sellest, et tuletan meelde oma venna surmaga päädinud asjade käiku, nagu ma seda mäletan, sündmusi, mille läbielamine annab mulle võimaluse nüüd sellest kõigest kirjutada. Ja kuigi mu venna lahkumist ja mu loo sündmustikku ei saa lahutada, ei kõnele viimane ju sugugi surmast, vaid minu ja Lucia pääsemisest, mu ema ja Maiguru¹ lõksujäämisest ning sellest, kuidas mässas Nyasha – avarapilguline ja üksildane Nyasha, mu onutütar, kelle mäss ei pruukinud olla lõppkokkuvõttes edukas.

Olin kolmeteistkümneaastane, kui mu vend suri. See juhtus 1968. aastal. Oli trimestri lõpp ja me ootasime teda koju pärastlõunaselt bussilt, mis sõitis meie külast läbi kell kolm. Mu vend käis koolis misjonis, mis asus külast ligi kaksikümmend miili lääne ehk Umtali²

---

1 Suur ema (šona k; *mai* või õigupoolest *amai* 'ema'). Suurem osa tegelasi romaanis on üks-teiseaga seotud sugulus- või hõimlussidemete kaudu ning neid nimetatakse haruharva nende n-õ pärisnime järgi. Selle asemel identifitseeritakse neid sugulustiitlitega, mis tulenevad nende suhetest teiste perekonnaliikmetega (*babamukuru*, *mainini*, *babamunini* jne). Šona sugulussuhted on keerukad ja hierarhilised. Kasutatav nimetus tähistab inimese positsiooni peres (aga vahel ka laiendatud perekonna ehk patrilineaarse suguvõsa tähenduses). Selles nimetamisviisis peegeldub pisut maailmavaatest, kus mõtestatakse identiteeti ja inimeseks olemist suhete kaudu teiste inimestega (veidi lähemalt on *unhu* kontseptsioonist juttu saatesõnas). Sama inimest võidakse nimetada eri kontekstis eri sõnaga, millest mõni on lugupidavam kui teine. *Maiguru* on vanem naissugulane, kes on kõnetajale teatud mõttes emastaatuses, nt emapoolne tädi, isapoolse onu vanem õde, isa vanem naine, vennanaine, naise vanem õde, isapoolne tädi jne. Nii *maiguru* kui ka *mainini* võivad viidata tädile (vastavalt isa vanema venna ja noorema venna naisele), sellist tädi aga, kellel on n-õ patriarhaalne aupositsioon (isa õde ehk sõtse), kutsutakse hoopis *tete*'ks. Siin tähistab *maiguru* Nyasha ja Chido ema ja Tambu onunaist ehk pere vanima mehe abikaasat. *Maiguru* abikaasa *babamukuru* ('suur isa') kutsub teda aga *ma'Chido*'ks ehk Chido emaks. Abikaasad kutsuvad üksteist esiklapse nimele viidates isaks või emaks mitmes Aafrika kultuuris. – *Siin ja edaspidi tõlkija märkused*.

2 1897 asutatud Zimbabwe suuruselt neljas linn ja Manicalandi provintsi pealinn (alates 1982. aastast Mutare).

linna poole ja mille juhatajaks oli mu onu. Vahel, kui onu ei olnud õppetrimestri lõpus tunnistuste ja haldusküsimustega üleliia hõivatud, sai ta oma kontorist lahkuda kell kolm pärastlõunal, ohverdades päeva viimased tunnid Nhamo kojutoomisele. Nhamole meeldis nii kõige rohkem. Bussiga sõitmine polnud vennale meelt mööda, sest tema sõnul oli see liiga aeglane. Enamgi veel, naised lehkasid ebatervelt sigimise järele, lapsed kippusid õiendama oma kõhuhädasid põrandale ja meestest eritus musta töö vängeid aroome. Talle ei meeldinud jagada sõidukit kõiksugu köögiviljadega, mille värskuses võis kahelda, ähmis kanade või aeg-ajalt ka mõne tummiselt lõhnava kitsega. „Meil peaks olema eribuss,“ kurtis ta, „nagu nendel õpilastel, kes elavad Fort Victorias ja Salisburys“, unustades täiesti ära, et need olid linnad ja eraldiseisvad keskused, samas kui meie kodu asus Umtalit ümbritseval kogukonnamaal, ning kuna ka onu misjonit peeti Umtali alla kuuluvaks, siis polnud mingit vajadust avada bussiliini ainuüksi Nhamo ja veel ühe meie asulas elava õpilase vedamiseks.

Aga isegi bussiliini avamine poleks teinud trimestri lõppu mu venna jaoks piisavalt mugavaks. Bussipeatus – ühtlasi ka turg, kus on ilmetud ja rāpased, seest pimedad ja rāāmas pudupoekesed, mida me kutsume *magrosa*’deks, ja naised *msasa*-puude³ all, kes müüvad kõvu keedumune, juurvilju, hooajalisi puuvilju, keedetud kanu, mis on vahel karriga maitsestatud ja vahel mitte, ning kõike muud, mida külaelanikud või läbisõitjad võiksid tahta osta – on meie kodukotusest vähemalt kahe miili kaugusel. Bussiliin või mitte, minu vend pidi ikkagi kaks miili koju kõndima. See jalgsiretk oli teine koduteel kannatusi põhjustav osa, millest vend soovis vabaneda.

Mina ei pidanud regulaarselt iga trimestri alguses ja lõpus seda jalgsimatka tegema ega suutnud mõista, miks mu vennale kõndimine nõnda vastumeelt on, iseāranis pärast seda, kui ta on olnud nii pikalt umbsesse bussi surutud – bussireis misjonisse kestis peaaegu tunni. Jalgsiretk bussipeatusest koju võiks tuua kergendustunde, sest saad nii pika sõidu järel jalgu sirutada, ning kui sul pole kuhugi kiirustada, ei ole see ka ajaraisk. Tee vāānles edasi põldude vahel, kus oli alati mõni inimene, kellega kümme-kond minutit juttu veeretada – pärida tema ja ta pere tervise järele, imetleda maisiviljade laiade lehtede lopsakust,

---

³ *Brachystegia spiciformis*, ka „sebrapuu“ (šona k); keskmise kõrgusega ja lõhnavate õitega Aafrika puu.

kui nad olid hästi kasvanud, ennustada, mitu kotti saaki põld annab, või murda pead selle üle, kas taimed olid loonud õisikud liiga vara või liiga hilja. Ja kuigi teelõik peatuse ja põldude vahel oli päikesele valla ning septembrist aprillini kore ja kõrvetav, välja arvatud vihma ajal, nii et liivalt peegelduv lõõsk kriipis silmi, sai alati leida varju põldude äärde sihilikult püsti jäetud puudesaludes, mis pidid pakkuma pagu, kui oli soov einestada või põllutööst puhata.

Teeserv muutus põldude vahel puudest ja põõsastest järjest varjulisemaks. Akaatsiad, lantaanid, *msasa*'d ja mopaanipuud, ühes teeservas pundis koos. Kel oleks aega, võiks silgata teelt kõrvale tihedamate puude sekka otsima *matamba* ja *matunduru* vilju⁴. Magusaid ja hapukaid. Hõrke. Sellest metsasest lõigust edasi rullus tee alla madalasse taarnasse, jõeorgu, mille põhjas lebasid sobivalt külistikku siledad lamedad rahnud, mis pakkusid meile kõiksugu lapsepõlvemängudes hulganisti põnevust. Kuival hooajal voolas jõgi madalaima rahnu üle ja ümber hajusalt, raskete vihmade aegu aga kohati piisavalt sügavalt, et tõusta jõmpsikal üle pea ja mul rinnanibudeni. Kui jõgi voogas raevukalt, teadsime sellistest kohtadest hoiduda, aga suurema osa aastast voolas see piisavalt tüünelt, et sai ujuda peaaegu kogu oru pikkuses. Meid, lapsi, ei takistanud siin keegi. Võisime mängida, kus vaid tahtsime. Naistel seevastu oli kümblemiseks oma koht ja meestelgi oma. Naiste pesemiskohas oli jõgi madal ja ulatus harva üle mu põlvede, kivid olid seal madalamad ja lamedamad kui mujal, kattes peaaegu kogu jõesängi. Naistele nende koht meeldis, sest see oli just paraja suurusega, et pesupesemiseks sobida. Meie aga suhtusime peatsesse suureksaamisse ebalevalt, sest see tähendas, et pidime hakkama pesema seal koos naistega ning suplustel sügavamates, jahedamates, hulga põnevamates vetes oli lõpp.

Jõgi, puud, puuviljad ja põllud. Nii see alguses oli. Nii oli kõik mu esimestes mälestustes, aga sedasi see ei jäänud. Kui olin veel üsna nooruke, ehitas valitsus meie kandi administreerimiseks oma piirkonnanõukogu hooned vähem kui miili kaugusele meie pesemiskohtadest. Nõnda pidid kõigi meie külakese tosinkonna majapidamise asukad iga kord, kui nõukogumajadesse asja oli, ületama Nyamarira,

---

4 *Matamba* – torkava strühniinipuu *Strychnos spinosa* ehk *mutamba*-puu vilja nimi šona keeles, Aafrika põlispuu magushapu kollane vili (ka „ahviapelsin“). *Matunduru* – väikese igihalja puu *Garcinia buchananii* või *Garcinia huillensis*'e (ka „graniitmangostani“) ehk *mutunduru* ümmargune kollane vili šona keeles.

nagu meie jõge kutsutakse. Ei läinud palju aega, kui ettevõtlikumad meie seast märkasid, et nõukogumaja ees on alati rohkem rahvast kui mujal külas (välja arvatud pühapäeval kirikus ja teistel päevadel seal, kus parasjagu õlut trimbati), ja rajasid nõukogumajade kõrvale oma pisikesed pudupoekesed, kus müüsid meile vajalikke tarbekaupu – leiba, teed, suhkrut, džemmi, soola, küpsetusõli, tikke, küünlaid, petrooleumi ja seepi. Ma ei mäleta täpselt, millises järjestuses see kõik toimus, kas bussipeatus tekkis sinna enne või pärast pudupoekete ehitamist, aga varsti hakkasid seal peatuma ka bussid. Vähem usin ja jõude logelev osa külanoorsoost hakkas pudupoekete ümbruses aega surnuks lööma ning ostma üksteisele, kui nad seda lubada said, mida ei juhtunud kuigi sageli, Fantat ja Coca-Colat ja vanilliensentsi aroomiga lõhnu, odav pudelike kolmepennise eest. Üks ettevõtlik pudupoodnik kasutas seda ära ja paigaldas oma poekesse grammofoni, et noored saaksid muusika ja tantsuga meelt lahutada. Nad mängisid uut rumbat, mis osutas nagu popmuusika ikka sihitu sõrmega ajastu oludele: „Annan sulle kõva kolaka, kui sa oma rahalunimist ei lõpeta“, „Isa, mul pole tööd, anna mulle *roora*⁵ raha“, „Mu arm, miks võtsid teise naise?“. Puusad õõtsusid ja tallad tümpsusid nende ühiskondlike tõikade rütmis. Oli üksmeel. Ametivõimud muutusid ärevaks. Märgates, kui ettevõtlik meie kogukond oli, premeerisid nad meid pingutuste eest nõukogumajade moodi tumesiniseks värvitud õllesaaliga, kus müüdi igal nädalapäeval odavalt „pärismaalaste õlut“ ja „selget õlut“. Nii sai meie pesemiskohast läbikäigukoht neile, kelle tee viis teab mis põhjusel *magrosa*’sse. Sündsuse huvides pagendati kümblemine jõeserva mööda ülesvoolu. Sellegipoolest kikitasin enne, kui mu rinnad väga suureks paisusid, mõnel uljamal päeval jõeoru serval kõrvu, ning kui olin kindel, et kedagi tulemas pole, jooksin alla jõe äärde, libistasin kleidi ült, sest enamat mul tavaliselt seljas polnudki, ning ujusin vanas sügavas abajas õndsalt, kuni julgust jagus.

Ja sellist retke siis põlastas mu vend! Tõesõna, võiksin kõiki selles teekonnas peituvaid võimalusi kirjeldama jäädagi, ja ma ei suutnud seetõttu mõista, miks ta sellesse nii mõrult suhtus. Aga mõrult ta sellesse suhtus ja enamasti õnnestus tal seda ka vältida, jäädes ühel või teisel ettekäändel misjonisse ka pärast trimestri lõppu, kuni mu

---

5 Pruudiluna (šona k).

onu – mu isa vend ja pere vanim võsu – otsustas meile külla tulla. Onu külastas meid tihti.

See, et Nhamol tuleks minna misjonikooli, oli olnud mu onu mõte. Kui Nhamole antaks võimalus, ütles onu, siis saaks ta tunnustatud hariduse, vähemalt piisava, et pääseda mõnda korralikku ametisse. Ja teenitud rahaga kergitaks Nhamo meie pereharu välja sest viletsusest, kus me elame, seletas onu. Nõnda tegi onu grandioosse žesti ja mu isa, kellele kujundlik liialdamine oli meeltemööda, ei vajanud palju veenmist, et näha selle plaani mõttekust. Pärast viisakat, kuid äärmiselt nappi kõhklemist, mille käigus ta meenutas mu onule, et Nhamo lahkumine toob majapidamises kõigile ülejäänutele tööd juurde, nõustus ta laskma mu vennal minna. See toimus ajal, kui vend oli põhikooli kolmandas klassis ehk aastal 1965, kui onu Inglismaalt tagasi tuli. Selleks ajaks, 1965. aasta lõpuks, oli vend hakanud juba tunnustust pälvima, saades põhikooli kahel esimesel aastal klassi parimaks ja püsides pärast seda viie esimese seas. Just seda soodumust, mis oli onu elevile ajanud, sooviski ta nüüd edasi arendada. „Kui mul oleks sinu ajud,“ oli isal kombeks Nhamot tema esimestel kooliaastatel ehk kujunemisaastail julgustada, „siis oleks ma praegu juba kooliõpetaja. Või ehk isegi arst. Mis sa mõtled, et me elaks siis nii nagu praegu? Ei! Telliskivimajas, kus on voolav vesi, kuum ja külm, ja lambid, just nagu Mukomal⁶. Küll see oleks alles tore olnud, kui mul vaid ajusid oleks olnud.“ Nhamo, kes uskus pojalikku kuulekusse, tavaliselt nõustus isaga, et see oleks tõepoolest tore olnud, ja kinnitas talle, et ei tarvita intellekti, millega teda on õnnistatud, kurjasti. Mina olin teistsugune. Mina tahtsin jõuda tööeni. Kas mu isa pidas silmas seda, et Babamukuru⁷ oli olnud koolitöodes terane? Küsisin seda ühel päeval, kui juhtusin ühele nende sellisele vestlusele peale.

„Mitte just päris,“ vastas isa. „Ma ei ütleks, et Mukoma oli terane. Ei. Aga ta luges. Haa! Mukoma luges. Kui ta midagi tegi, siis kogu täiega, selline ta oli. Ii-iih! Mukoma muudkui luges,“ võttis ta loo kokku, maigutades kummaliselt suud ja kibrutades laupa väljendamaks sügavat lugupidamist mu onu visaduse vastu. Ja mõistis siis, millise löksu ta oli endale seadnud ja kuidas sellesse sisse kukkunud, ning pidi end nüüd välja päästma. „Aga Mukomal oli õnne. Talle anti võimalus. Ta

6 Vanem (šona k); austav nimetus endast kõrgemal positsioonil olevale inimesele, tavaliselt ütlejaga samast soost vanemale õele-vennale, sageli just vanemale vennale.

7 Suur isa (šona k); vanem isapoolne onu. Tähistab perepead, kes pole siiski suguseltsi pea.

läks misjonisse juba noorukesena. Misjonärid kandsid tema eest nõnda kenasti hoolt, mõistad, et need raamatud, haa-aa, need raamatud tulid juba iseenesest.“

Oli siis Babamukuru terane, töökas või lihtsalt õnneseen, aga Nhamo suutis ta tavaliselt keelitada end koju sõidutama. Kuidas see Nhamol õnnestus, on mulle mõistatus, sest Babamukuru pole kunagi olnud hõlpsalt äraräägitav inimene. Sellest hoolimata see Nhamol tavaliselt õnnestus. Aga seekord, 1968. aasta novembri trimestri lõpus, millest ma räägin, kui Nhamo oli just oma kuuenda klassi⁸ eksami ära teinud ja seega päeva varakult lõpetanud, oli Babamukuru linnas ühel koosolekul. Nhamo pidi tulema bussiga. Tegelikult oli Babamukuru minu meelest otsustanud, et Nhamole kulub bussiga sõitmine vahelduseks ära. Minu arust oli onule hakanud muret tegema see, millise suuna mu venna areng oli võtnud. Tõtt-öelda olid Nhamoga toimuvad arengud hakanud muret tegema kõigile kodustele – kõigile, kes olid muretsemiseks piisavalt vanad, täpsemalt kõigile peale mu isa.

Väga varsti pärast misjonisse minekut lõpetas mu vend lühikesel vaheaegadel kodus käimise. Kuigi ta külastas meid aeg-ajalt koos onuga, tuli ta pikemaks koju ainult kord aastas, kui lõppes kooliaasta ja algas maisiaasta. Aprilli- ja augustikuiste koolivaheaegade ajal keeldus Nhamo koju tulemast, rääkides, kuidas tal on vaja lakkamatult oma raamatuid lugeda, et kooliaasta lõpus eksamitest läbi saada. See oli veenev põhjendus. See võimaldas tal vältida ebamugavaid ülesandeid, nagu maisivarte korjamine ja kuhjamine ning tõlvikute lehtedest puhastamine. Maisikoristuse ajal sügeles ihu igal õhtul hirmsal kombel ning me jooksime kiheluse mahapesemiseks põllult otse jõe äärde. See, et Nhamole saagikoristus ei meeldi, polnud mingi üllatus. Keegi meist ei pidanud seda meeldivaks kohustuseks. See oli lihtsalt

---

8 Suurbritannia süsteemil põhinev Rodeesia koolisüsteem jagunes alg- ja keskastmeks (*primary* ja *secondary*), millest algaste jagunes omakorda algkooliks ja põhikooliks (*lower primary* ja *upper primary*). Algkoolis oli kaks astet ehk klassi, A ja B (*sub-standard A* ja *sub-standard B*). Põhikooli klasse nimetatakse *standard*'iteks ja neid oli kuus. I peatükis ongi Nhamo põhikooli 6. klassis. Ka keskkoolis, mille vanuselävend oli 14 eluaastat, oli kuus klassi ehk *form*'i. Kaht esimest keskkooliklassi nimetati juunioriastmeks, kaht järgmist O-astmeks (lõppes O-tasemeksamiga) ja kaht viimast A-astmeks (lõppes A-tasemeksamiga). Mida aste edasi, seda keerukam oli mustanahalistel lastel koolisüsteemis püsida, põhjuseks eeskätt õppemaks. Harva jõudsid nad kaugemale keskkooli neljandast klassist. Näiteks 1965. aastal õppis Rodeesias algastmes ligi 664 000 last, kellest 95% olid aafriklased, keskkooli esimeses neljas klassis oli pisut üle 20 000 valge ja ligi 15 000 Aafrika last, keskkooli kahe viimase klassi 1851-st õpilasest olid aga juba 97% valged lapsed.

üks neid töid, mis tuli ära teha. September ja oktoober olid teistsugused. Siis valmistati uue vilja jaoks pinnast ette. Alguses kaevasad inimesed maad kõblastega, mis oli raske töö, aga mitte ebamugav ja seetõttu ka mitte ebameeldiv. Aga just enne Inglismaale lahkumist 1960. aastal ostis Babamukuru mu isale härjaadra, nii et selleks ajaks, kui ma olin põllul abistamiseks piisavalt vana, oli töö kahanenud vaid maisi mahapanekuks neil aastatel, kui mu isal või mõnel meile külla tulnud piisavalt tugeval meessugulasel oli mahti härjaatra kasutada. Aastatel, kui neil mahti polnud, toimus kaevamine ja mahapanek nagu ikka. Pärast seemne istutamist ja pärast vilja võrsumist ning seejärel kogu vihmahooaja, kuni taimed olid kõrged ja tugevad, rohisime meie seda kätte ja kõblastega. Vahel polnud maas mitte ainult mais, vaid ka *mhunga* ja *rukweza*⁹. Vilja-aasta algus oli toimekas aeg. Mu onu nõudis, et Nhamo oleks sellal kodus, sest siis ei oodanud teda mingid eksamid, mis oleksid õigustanud tema misjonisse jäämist. Nõnda oli Nhamo sunnitud tulema kord aastas tagasi oma armetusse isakoju, kus ta pesi end külma veega emailkausis või voolavas jõevees, mitte vannis, mille kraanidest purskab kuuma ja külma vett; kus ta sõi iga päev sõrmedega *sadza*¹⁰, liha aga haruharva ja mitte kunagi noa-kahvliga; kus polnud muud valgust kui küünalde ja isetehtud petrooleumilampide kollane võbelus, mis laskis tal oma raamatuisse pageda alles siis, kui me ülejäänud olime voodisse läinud.

Pärast misjonisse minekut hakkas kogu see vaesus teda ärritama või vähemasti oli tal selle pärast häbi, kuigi varem see nii ei olnud. Enne misjonisse minekut olime suutnud jõuda üksmeelele, et kuigi meie viletsus on kohutav, on see kahtluseraasutagi meie enda oma ning seega on ka selle peletamise kohustus meie oma. Aga siis muutis miski misjonis nähtu venna meelt ja ta hakkas arvama, et kodul ei saa talle enam mingeid nõudmisi olla, nii et kui ta vaheajaks koju tuli, siis poleks ta nagu tulnudki: temaga polnud võimalik eriti suhelda. Abist põllul või kariloomade talitamisel või küttepuude tegemisel, kõigist ülesannetest, mida ta enne misjonisse minekut oli täitnud vabatahtlikult, oli saanud justkui mingi nõme nali. Kui tema esimese misjoniaasta lõpus saabusid vihmad varakult, märkis ta, et suurem

9 *Mhunga* – neegrihirss ehk neegri-hiidhirss, *Pennisetum glaucum* (šona k). *Rukweza* – korakaani sõrmhirss ehk korakan, *Eleusine coracana* (šona k).

10 Maisijahupuder (šona k).

osa tööst ongi juba tehtud ja me oleme väga hästi toime tulnud; kui vihmad saabusid hilja, nagu see juhtus tema teise misjonistaasta lõpul, meenutas ta meile, et olime eelmisel aastal temata hakkama saanud. Ta kulutas majapidamises abistamisele natukegi jõudu ainult siis, kui Babamukuru andis teada kavatsusest meid külastada. Sellisel päeval tõusis Nhamo koidu ajal nagu me kõik ja töötas nii kõvasti, et muld läks sügavale ta käenahka, higi jooksis mööda paljast kaela alla ning kogu maailm võis temas näha ja haista arhetüüpset töömeest. Tema strateegia oli veatu. Ükspuha, kui raske või tüütu töö parasjagu käsil oli, ei naasnud ta maja juurde enne, kui põllule sõitis Babamukuru ise, kes oli jõudnud koju ja leidnud selle tühjana eest.

Vahel kandis Babamukuru külas käies lühikesi pükse. Kui juhtusime siis kõik põllul olema, võttis ta kõpla kätte ja tegi mõnda aega meiega koos tööd, et sõita seejärel isa ja Nhamoga tagasi kodukotusesse ning kuulata isa ülevaadet sellest, kui väga oleme oma külvamise, maaharimise või viljakoristusega maha jäänud, kuidas naabrite kari käib meie põldusid rüüstamas ning kuidas Babamukuru peaks meile muretsema okastraataia, et paaviane ja karja eemal hoida. Kui Babamukuru ei kandnud lühikesi pükse, läksid nad koju kohe. Mu ema surus siis huuled tihedalt kokku, sidus väikese Rambanai veelgi kindlamalt seljale ja jätkas vaikselt rassimist. Tema maisivarsi haaravate ja puhastavate käte raevukad kaared hoidsid mind ja Netsaid tegemast vähimatki vastuhakupiiksu. Kujutasime ette, kuidas ema langetab vitsa samasuguse raevuka käeliigutusega vilinal vastu me jalgu, ja see mõte tegi meid väga usinaks. Kui ema valdas vaikiv raev, pani Netsai edasi minu meelest lausa ülemäärase kondiauruga. Ta oleks teinud mulle pähe väärITU hulga jardide ja piinlikult suure koguse tõlvikutega, kui ma poleks kartnud häbi, et jään töös väikesele õele alla. Kui päike loojuma hakkas, seadsime me sammud mööda onu auto rattajälgi kodu poole, karjatades tee peal loomad tagasi nende tarandikku, sest peale Nhamo polnud peres ühtki noort meest, kes oleks seda kohustust täitnud. Kõndisime nii kiiresti, kui suutsime, et me ei jääks õhtueine valmistamisega hilja peale. Tegelikult ei meeldinud mulle näha Babamukurut lühikestes pükstes, sest ta oli oma misjonirõivais väärIKAS kuju ning just sellisena meeldis mulle teda ka ette kujutada.

Neil päevil, kui Babamukuru meid külastas, tapsime kuke. Või õigemini tapsime kuke, kui oli mõni, keda tappa, aga muul juhul lihtsalt

kana. Linnu tapsime me ka siis, kui kodus oli käimas Nhamo, tuli ta siis Babamukuruga või ükski. Mina ja Netsai ajasime linnu nurka ja püüdsime ta pärast rohkem tühja õhu ja sulgede järel krahmamist viimaks kinni, taustaks väikese Rambanai rõõmuvigin, aga sageli ka nutt, kui lind meie käte vahelt pääses ja talle otse näkku lendas.

Sellel novembripärastlõunal, kui me Nhamot ootasime, otsustas ema kasta oma aedvilju – rapsi, *covo*¹¹, tomateid, *derere*¹² ja sibulaid –, mida ta kasvatas mu vanaema kunagisel aiamaal üsna meie kodukotuse lähedal, kuid siiski veerandtunnise käigu kaugusel. Ema ja mina lahkusime väljalt koos veistega, kuni jõudsime aedviljaaiani, kus läksime lahku, ema kastma, mina koju, käes karjaajamispiits, mida ma ei kasutanud, sest loomad tahtsid koju sama innukalt kui minagi. Kõrgendike taha lojuva päikese käes olid meie varjud ida suunas juba peenikeseks veninud. Kell oli tublisti üle kuue. Kuna olime nii hilja peale jäänud, olin kindel, et leian koju jõudes eest Nhamo, aga karjatarandikust üles kõndides nägin vaid Rambanaid ja Netsaid kööki ümbritseval liivasel õuel mängimas. Nad mängisid *nhodo*¹³, õieti Netsai mängis ja Rambanai viskas enda korra ajal lihtsalt kivikese õhku ja tõstis valju protestikisa, kui Netsai uuesti mängujärje üle võttis. Rambanai oli liiga noor, et osata visata kivike kõrgele õhku ja enne selle kinnipüüdmist maast mitu teist kivikest noppida. Netsai teadis seda väga hästi, aga Rambanai võitmine *nhodo*'s tegi tal sellegipoolest meele rõõmsaks.

Niipea kui Rambanai mind nägi, tuli ta joostes ja kurtis ägedalt Netsai ebaõigluse üle, aga kuna ta tegi seda oma arusaamatus keeles, rääkis üksnes ta näoilme mulle, mis ta ütles.

„Tasa nüüd,“ soigutasin ma, tõstsin ta üles ja sättisin oma puusale. „Ma mängin ise sinuga *nhodo*'t. Mängime ilusti. Kas Nhamo saatis su oma kompsude järel?“ küsisin ma Netsailt.

„Ei, Sisi¹⁴ Tambu,“ vastas ta. „Mukoma Nhamo ei ole veel tulnud.“

11 Aafrika kale (šona k); Zimbabwe toidulaul väga levinud lehtkapsa liik, mida süüakse sageli *sadza*'ga õlis küpsetatult, traditsiooniline toit.

12 Okra (šona k).

13 Traditsiooniline šona lastemäng, mida tavaliselt mängivad puberteedieelsed tüdrukud; mängitakse rististes väikeste kivikestega, mida kindlate reeglite järgi maas olevast august haaratakse ja õhku visatakse.

14 Šona tuletis inglise sõnast *sister*'õde; nii pöördutakse vallalise naissugulase poole. Sõnal on lugupidav varjund – nii on see sobiv vormel vanema õe poole pöördumiseks, noorema õe puhul seda üldiselt ei kasutata.